

43. Еврейский меридиан – 2000. – №3, 4, 5, 6, 8, 9, 14; – 2001. – №3, 8, 12, 13.
 44. Лехаим – 1998. – №1–7.
 45. Тхія – 1998. – №1–13.
 46. От сердца к сердцу – 1998. – №1, 13.
 47. Сохнутон – 1999. – №1–14.
 48. Хадашот – 1998. – №1–3; – 1999. – №1–8.
 49. Хэсэд Авот – 1999. – №1–5.
 50. Шалом – 2000. – №1–6.
 51. Кіровоградський музей. Буклет. – 2001.
 52. Официальный сайт еврейской конфедерации Украины – Режим доступа: // <http://jewukr.org>.

Стадник І.Ю. *Источниковая база исследования проблемы деятельности еврейских национально-культурных обществ Центральной Украины (90-е года XX ст.)*

Анализується источниковая база исследования проблемы функционирования еврейских национально-культурных обществ Центральной Украины в 90-х годах XX ст.

Ключевые слова: *источниковая база, еврейские национально-культурные общества, Центральная Украина.*

Stadnik, I.Y. *Source Basis of Problem Research Regarding Activity of Jewish National and Cultural Communities in Central Ukraine (in the 1990-s)*

The article analyzes the source basis of problem research regarding functioning of Jewish national and cultural communities in Central Ukraine in the 1990-s.

Key words: *source basis, Jewish national and cultural communities, Central Ukraine.*

УДК (100) «20»:332.135:620.9

Мальований О.О.

Енергетичний фактор у європейському інтеграційному процесі наприкінці ХХ ст.

Проаналізовано місце енергетичний фактору в інтеграційних процесах на європейському континенті наприкінці ХХ століття. Досліджено ступінь впливу енергетичної кон'юнктури на загальну динаміку інтеграційних процесів європейського регіону на прикладі ЄС. Виявлено ключові етапи становлення енергетичної тематики в роботі інтеграційних інституцій ЄС.

Ключові слова: *інтеграція, енергетичний фактор, енергетична хартія, диверсифікація енергоресурсів, енергетичний простір, директиви.*

На початку 1990-х рр. внаслідок завершення протистояння між двома антагоністичними блоками, відбулася активізація інтеграційних процесів в світі. Роль локомотиву цієї новітньої тенденції в міжнародних відносинах, як і раніше, належала європейському континенту. Поряд з нагальними політичними аспектами об'єднаного процесу, актуалізуються ряд економічних тем. Не останнє місце серед них займає енергетичний фактор європейської інтеграції.

Нові реалії (загострення ситуації на Близькому Сході внаслідок війни в Перській затоці, дезінтеграція одного з основних постачальників енергоресурсів СРСР) призвели до відновлення і поживлення дискусій в рамках ЄЕС щодо вироблення спільної енергетичної політики, спроби якої були здійсненні на поч. 1970-х рр.

До поч. 1990-х рр. механізм енергетичної політики ЄЕС обмежувався роботою ЄОУС та Євратому, безпосередня спрямованість яких не відповідала як новому спектру (змісту) енергетики, так і новим функціональним потребам національних економік. Зокрема, в межах цих структур не передбачалося вирішення проблеми забезпечення Західної Європи таким видом палива як природний газ, значення якого невпинно зростало для європейської економіки і постачання якого було ускладнено процесом дезінтеграції Радянського Союзу. Проте процес формування єдиного економічного простору в рамках Європейського Союзу (ЄС) не міг не позначитися на формуванні нового базису спільної енергетичної політики. Саме в межах магістрального процесу поглиблення євроінтеграції в 1990-ті рр. в ЄС було започатковано практику, однією з головних ознак якої стало формування європейськими інституціями спільної енергетичної політики на регулярній основі. Ключове місце в цій політиці займала потреба створення єдиного торгового простору в сфері енергетики.

Основою для його формування став Договір про ЄС, укладений в 1992 р. в Маастрихті, що регулює політичні і економічні аспекти процесу поглиблення європейської інтеграції, регламентує основні складові енергетичної взаємодії країн-членів ЄС. В умовах лібералізації внутрішнього ринку ЄС він дає визначення і основні правила обігу електроенергії і природного газу як товару [13, с. 28–31]. Крім того, документ містить роз'яснення щодо статусу і принципів діяльності компаній в енергетичній сфері на території ЄС [13, с. 81–86]. Варто підкреслити, що ті норми договору, що регулюють рух товарів, послуг і капіталів, надають найбільше підстав для порушення справ в європейському суді проти країн-членів ЄС, що не дотримуються вказаних в договорі принципів саме в сфері енергетики.

При цьому, договір не містив конкретних механізмів і засобів реалізації співтовариством спільної енергетичної політики, націленої на гарантування країнам ЄС захисту від проблем постачанням енергоресурсів з третіх країн, що, в силу обмеженості природними ресурсами більшості країн ЄС, не втрачало актуальності. Тут слід зауважити, що державні суб'єкти Союзу, переслідуючи власні національні інтереси, традиційно намагалися зберегти якомога більше повноважень в сфері енергетики. Це пояснюється

не лише первинним характером гірничих і нафтогазодобувних галузей в структурі господарств, які мають ресурсні запаси (Велика Британія, Нідерланди), але і тим, що питання енергозабезпечення нерозривно пов'язується європейськими політиками з проблемою збереження національного суверенітету (Франція, Німеччина, Італія) [9, с. 238]. В цьому, на наш погляд, полягає найбільший парадокс місця енергетичного чинника у процесі євроінтеграції. Але відсутність в базовому договорі ЄС більш чітких формул подальшої спільної енергетичної політики на поч. 1990–х рр. обумовлювалось не стільки протидією окремих країн, скільки результатом покладання європейських політиків у вирішенні енергетичних питань на більш широкий міжнародний рівень. Потепління політичного клімату в Європі та розпад соціалістичного блоку на поч. 1990–х рр. зумовили прагнення країн Західної Європи залучити до формування спільної континентальної енергетичної політики всі країни регіону. Результатом стало підписання Заключного документу Гаазької конференції з Європейської енергетичної хартії 1991 року [6]. Саме до нього апелювали підписанти Маастрихтського договору, не вбачаючи необхідності щільного опису енергетики у базовому документі про заснування ЄС.

Згодом Заключний документ ЄХ внаслідок розширення кола підписантів за рахунок представників різних регіонів світу втратив означення суто європейського (станом на 2011 р. до нього долучилися 53 сторони (51 держава, а також Європейське співтовариство і Євратом як окремі сторони). Ще 20 країн і 10 міжнародних організацій мають статус спостерігача, тим самим підтверджуючи надії, які покладались західними ініціаторами документу – об'єднати в межах єдиної міжнародної організації імпортерів та експортерів енергоресурсів [10]. Так, зрештою Хартію було підписано такими країнами–експортерами як Азербайджан, Казахстан, Росія, Туркменістан, а також європейськими та північноамериканськими експортерами: Канадою і Норвегією. Незважаючи на те Європейська Енергетична Хартія була скоріше політичною декларацією ніж повноцінним договором, в ній були проголошені важливі принципи міжнародного співробітництва в енергетичній сфері, що мали базуватися на принципах ринкової економіки, взаємодопомоги і відсутності дискримінації. В більш конкретному сенсі підписанти зобов'язувалися сприяти створенню широкого енергетичного ринку спільними або скоординованими заходами, а саме:

1. Досягнення вільного доступу до енергетичних ресурсів і їх розробки;
2. Лібералізація торгівельних відносин в сфері енергетики;
3. Стимулювання і захист енергетичних інвестицій [6].

Реалізація положень Хартії та переведення її у статус міжурядової угоди в галузі енергетики відбулося в грудні 1994 р. в межах підписання Договору до Енергетичної Хартії (ДЕХ) і Протоколу до Енергетичної Хартії з Питань Енергетичної Ефективності та Відповідним Екологічним Аспектам [4]. Договір до Хартії встановив багатосторонню систему правил, які регулюють співробітництво в енергетиці, що існує в рамках міжнародного права. Положення Договору зосереджуються на п'яти основних напрямках: захист і заохочення іноземних інвестицій в енергетику; вільна торгівля енергетичними матеріалами; свобода енергетичного транзиту трубопроводами і електромережами; скорочення несприятливого впливу енергетичного циклу на навколишнє середовище; розробка механізму розв'язання спорів між державами або між інвесторами і державою.

Договором від 1994 р. була заснована і Конференція з Енергетичної хартії – міжурядова організація, яка є керівним органом процесу реалізації Енергетичної хартії. Усі країни, що підписали Договір або приєдналися до нього, є членами Конференції, яка на регулярній основі проводить сесії (зазвичай двічі на рік) для обговорення політичних питань, що впливають на енергетичну співпрацю між учасниками Договору. Конференція обслуговується постійно діючим Секретаріатом з Енергетичної хартії зі штаб квартирою в Брюсселі [4].

Так само як і Енергетична Хартія, ДЕХ об'єднав навколо своєї роботи велике число країн Європи і Азії (станом на 2006 р. до договору приєдналася 51 держава Європи і Азії, 17 країн і 10 міжнародних організацій мають статус спостерігача.). Але показовим є той факт, що такі країни як Австралія, Білорусь, Ісландія, Норвегія і Росія підписали ДЕХ, але не ратифікували його. США і Канада, підписавши Хартію, не підписали Договору до Енергетичної Хартії, що, вочевидь, пов'язано із успіхом північноамериканського інтеграційного проекту «НАФТА» у 1994 р.

Ставлення до міжнародної кооперації у енергетичній галузі з боку країн, що мають енергоресурси, в 1990–ті роки були наочно продемонстровані ситуаціями з ратифікації ДЕХ у Норвегії та Росії.

І якщо російський приклад характеризує примарність сподівань ЄС на розв'язання проблеми енергоресурсів на континентальному рівні, то норвезька ситуація 1994 р. дозволяє оцінити взаємовідносини з проблеми джерел енергоресурсів в самій Європі.

Норвегія на поч. 1990–х рр. володіла значними запасами енергоносіїв, особливо природного газу. Так як більшість норвезьких потреб в електроенергії забезпечувалися за рахунок великої кількості гідроелектростанцій, левова частина природного газу і нафти шельфу Північного моря йшла на експорт. Тому, ставши учасником ЄС, Норвегія мала б стати солідним гроавцем в європейській політиці постачання енергоносіїв. Друга спроба Норвегії долучитись до європейської інтеграційної структури збіглася у часі з підписанням ДЕХ. Та якщо в 1972 р. на заваді вступу Норвегії до ЄС стали побоювання населення країни втратити доходи від рибних промислів, то в 1994 р. аналогічною перепоною поряд із давньою стала перспектива обмеження надходження прибутків від експорту енергоносіїв. Тому не дивно, що на референдумі 1994 р. Норвегія остаточно (станом на 2011 р.) відмовилася від ідеї вступу до ЄС. Втрата можливості залучити норвезькі ресурси в умовах спільного ринку відіграла свою негативну роль в сер. 2000–х рр., але низькі ціни на сер. 1990–х рр. на енергоносії і відносно достатня їхня наявність на європейському ринку надавали менш критичного забарвлення демаршу скандинавської країни.

У зв'язку із збігом певних факторів в 1994 р. європейська економіка опинилася під загрозою повторення енергетичного дефіциту зразка 1973 р. Цьому сприяло збільшення споживання енергоносіїв у поєднанні із різким падінням добування енергоресурсів в регіоні Північного моря. Ці обставини спричинили розробку і прийняття на поч. 1995 р. рамкового документу під назвою «Зелена книга: для енергетичної політики Європейського Союзу» [7]. В практичній площині рамковий документ 1995 р. став основою для усвідомлення проблеми забезпечення гарантованих енергоресурсних потоків як спільного завдання ЄС. Прикладом такого усвідомлення може служити реалізація євроструктурами в 1995 р. в рамках програми технічної допомоги країнам СНД (TACIS) механізму підтримки розвитку енергетичної співпраці між Європейським союзом і прибережними державами Чорного та Каспійського морів та їх сусідніми країнами (проект INOGATE). При цьому очевидним стає підвищення в питанні енергопостачання значення країн, що мали транзитний потенціал. Так, до складу країн поряд з перспективними експортерами були включені в дію програми такі країни–транзитери як Україна, Білорусія, Грузія. Серед головних цілей проекту, зокрема, зазначалося: підвищення енергетичної безпеки шляхом вирішення питань експорту–імпорту енергоносіїв, збільшення варіантності постачання, транзиту і попиту на енергоносії [8].

На цей же рік припадає і активізація роботи євроструктур у енергетичній сфері всередині ЄС. Процес уніфікації законодавчої бази країн–учасниць на тлі розбудови ЄС зумовив розробку і прийняття Єврокомісією плану розвитку енергетичної сфери в рамках ЄС. Цей документ був прийнятий в грудні 1995 р. на основі згаданого вище плану від 1994 р. і отримав назву «Біла Книга» (White Paper. An Energy Policy for the European Union) [1]. Це був перший документ, де чітко визначалися основні вектори розвитку взаємовідносин країн–членів новоствореного ЄС в енергетичній сфері. Головним завданням документу було «завершення формування внутрішнього енергетичного ринку і забезпечення енергопостачання на конкурентній основі, їх безпеки, а також екологічності енергетики» [1]. В Білій книзі було прописано нові пріоритети європейської енергетики. Потрібно зазначити, що в документі окреслено дві групи тактичних інструментів із забезпечення енергопостачання європейської економіки. Перша мала назву «Безпека енергетичного постачання» (Secure energy supplies). В ній окрім традиційного питання безпеки енергоносія, а саме нафти, знайшли своє відображення питання щодо інших енергетичних носіїв і ресурсів, безпекова функція яких визначалася передусім через варіативність джерел постачання з третіх країн. Друга група мала назву «Диверсифікація» (Diversification) і містила перелік альтернативних джерел енергозабезпечення внутрішнього походження, таких як кам'яне і буре вугілля, торф, ядерна енергетика і відновлювальні джерела енергетики. По суті, диверсифікація

для європейців відповідала значенню альтернативних джерел енергопостачання до поч. 2000-х рр. З поч. ХХІ ст. диверсифікація почала асоціюватися і вживатися в контексті пошуку додаткових варіантів постачання традиційних енергоносіїв з третіх країн. Виходячи з положень Білої книги про диверсифікацію енергопостачання, в 1997 р. євроструктурами був прийнятий комплексний документ «Енергія для майбутнього: Відновлювані джерела енергії», в якому робиться акцент на розробці комерційно-вигідних, екологічно-сприятливих проектів, котрі б стали в нагоді в умовах зростання енергоспоживання не лише в Європі, а й в третіх країнах. [5] Цей документ свідчить про актуальність на цьому відрізку часу саме питання диверсифікації енергопостачання.

Потреба в поглибленні лібералізації єдиного енергетичного ринку зумовила прийняття в др. пол. 1990-х рр. Європейським Парламентом та Радою ЄС низку директив. Перша директива була прийнята в 1996 р. і мала назву «Стосовно спільних правил для внутрішнього ринку електроенергії» Ця Директива встановлювала спільні правила для генерування, передачі та розподілу електроенергії. В ній було викладено правила, що стосуються організації та функціонування електроенергетичного сектору, доступу до ринку, критеріїв та процедур проведення тендерів, санкціонування та роботи систем в країнах-учасниках ЄС [3]. Аналогічну мету переслідувала наступна директива, прийнята в 1998 р. «Про єдині правила для внутрішнього ринку природного газу». Дана директива визначає єдині правила для транспортування, збуту, постачання та зберігання природного газу. Вона оформлює правила організації та функціонування галузі природного газу, в тому числі зрідженого природного газу (ЗПГ), координує питання виходу на ринок, експлуатації систем, а також створює критерії та процедури надання дозволу на здійснення діяльності з транспортування, збуту, постачання та зберігання природного газу [2]. До того ж було прийнято директиву 98/93/ЄС від 14 грудня 1998 р., що вносила зміни до Директиви 68/414/ЄЕС (1968 р.) та вдосконалювала механізм формування резервного запасу сирової нафти та / або нафтопродуктів державами-членами ЄС [11].

Таким чином, політика ЄС у сфері енергетики у 1990-х рр. становить собою процес формування розгалуженої законодавчої бази, що складається із нормативних актів, регулюючих діяльність різних галузей енергетики як на внутрішньому просторі, так і у зовнішньоекономічних відносинах країн-членів. Основна їх кількість направлена на формування фундаментальних правил єдиного енергетичного простору ЄС та підтримки резервного ресурсного потенціалу. Окрім цього, значна увага була приділена питанням диверсифікації або впровадження альтернативних джерел постачання і енергетичної безпеки. Остання проблема сприймалася специфічно й таким же чином вирішувалася. Так, спільний енергетичний простір у поєднанні із зняттям дискримінації в доступі до енергоносіїв й став вирішенням питання енергетичної безпеки, оскільки будь-які ресурси чи можливості, якими володіли одні члени співтовариства, могли бути використаними іншими членами співтовариства. Отже, завдяки формуванню єдиного енергетичного простору в контексті побудови спільної економічної політики відбувається становлення нового рівня безпеки енергопостачання у вигляді доступу країн-членів ЄС до енергетичної сировини, яка потрапляє на територію однієї з країн ЄС. Такий стан транскордонного постачання робить більш безпечним транзит енергоресурсів до віддалених країн від основних регіонів постачання. Але відсутність спільної політики з забезпечення гарантованого енергопостачання з третіх країн, відповідно, залишило поле діяльності для кожної з держав ЄС. Так наприклад, піренейські країни Іспанія і Португалія мають унікальні у порівнянні з іншими європейськими споживачами можливості забезпечення енергетичною сировиною і, особливо, відсутнього на півострові природного газу. Зокрема, в той час як Центральна-Східна Європа має пряму залежність від постачання природного газу зі сходу, Іспанія і Португалія мають доступ до північно-африканського і близькосхідного газу як через газогін, так і через чотири ЗПГ-термінали в зрідженому вигляді. Останні розташовані на середземноморському та атлантичному узбережжі. Додаткові три ЗПГ-термінали на березі Атлантичного океану спрямовані на постачання ЗПГ із західного і північного напрямку [12]. Окрім цього, непотрібно забувати про один з найбільш розвинутих секторів відновлювальної енергетики (сонячної) Європи, що знаходиться на Піренеях. З одного боку, це підтверджує вплив спільного ринку і простору для забезпечення країн в енергетичній сфері,

адже не лише Португалія користується перевагами транзиту енергоносіїв через Іспанію (Франція також має доступ до цього вектору постачання з країн Магрибу). З іншого боку, специфічність умов енергопостачання в різних секторах Європи зумовило відсутність потреби вироблення спільних правил забезпечення енергопостачання з третіх країн.

Список використаних джерел

1. Біла Книга (White Paper. An Energy Policy for the European Union, 1995) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://goo.gl/mcFWK> 4 жовтня 2010
2. Директива «Про єдині правила для внутрішнього ринку природного газу» 1998 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://goo.gl/x6ou0> 11 жовтня 2010
3. Директива «Стосовно спільних правил для внутрішнього ринку електроенергії» 1996 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://goo.gl/Ly9Rg> 11 жовтня 2011
4. Договір про енергетичної хартії. – Режим доступу: <http://goo.gl/stlf44> жовтня 2010
5. Енергія для майбутнього: Відновлювані джерела енергії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://goo.gl/SMWF2> 11 жовтня 2010
6. Заключний документ Гаазької конференції з Європейської енергетичної хартії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://goo.gl/FTQCW> 30 вересня 2010
7. Зелена книга: для енергетичної політики Європейського Союзу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://goo.gl/LB8k> 4 жовтня 2010
8. Програма INOGATE [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://goo.gl/KvVkn> 4 жовтня 2010
9. Філіпенко А.С. Світова економіка: Підручник / А.С. Філіпенко, О.І. Рогач, О.І. Шнирков та ін. – К.: Либідь, 2000. — 582 с.
10. Члени Конференції по Енергетической Хартии [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://goo.gl/7U1RF> 30 вересня 2010
11. Council Directive 98/93/EC of 14 December 1998 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://goo.gl/7Cirm> 11 жовтня 2010
12. Security of natural gas supply in Spain [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://goo.gl/M8If> 11 жовтня 2010
13. Treaty on European Union (Maastricht, 7 February 1992) [Електронний ресурс] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://goo.gl/p9cnF> 8 жовтня 2010

Малéваный А.А. Энергетический фактор в европейском интеграционном процессе в конце XX века

Проанализировано место энергетического фактора в интеграционных процессах на европейском континенте в конце XX века. Исследован уровень влияния энергетической конъюнктуры на общую динамику интеграционных процессов европейского региона на примере ЕС. Выявлены ключевые этапы становления энергетической тематики в работе интеграционных институтов ЕС.

Ключевые слова: интеграция, энергетический фактор, энергетическая хартия, диверсификация энергоресурсов, энергетическое пространство, директивы.

Maléványi, O.O. The energy factor in the European integration process at the end of the XX-th century

This report analyzes the place of power factor in the integration processes in Europe at the end of the twentieth century. Investigated the impact of the energy situation in the overall dynamics of integration processes of European region by the example of the EU. Revealed the key stages of the energy issues in the integration of the EU institutions.

Key words: integration, power factor, energy charter, diversification of energy resources, energy space, directive.